

## **ГРУШКО МАЛЬВІНА ВАЛЕРІЙВНА**

*Національний університет «Одеська юридична академія»,  
доцент кафедри міжнародного та європейського права,  
кандидат юридичних наук, доцент*

## **МАНУЇЛОВА КАТЕРИНА ВІКТОРІВНА**

*Національний університет «Одеська юридична академія»,  
доцент кафедри міжнародного та європейського права,  
кандидат юридичних наук, доцент*

# **МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ**

XX століття та перша половина XXI століття виявились досить складними для всього людства. Розв'язання супутніх проблем, наслідків виникнення та наявних збройних конфліктів можливе завдяки впровадженню концепції перехідного правосуддя, яка на сьогоднішній день є чи не єдиним комплексом механізмів, який здатний забезпечити перехід від збройного конфлікту до постконфліктного стану, долаючи наслідки такого конфлікту й забезпечуючи його неповторення в майбутньому. Концепція перехідного правосуддя є доволі новою моделлю, її механізми застосовувались часто у суспільствах, які зазнавали негативних наслідків конфлікту. Так, елементи концепції у їх сукупності чи окремо застосовувались у країнах колишньої Югославії, Руанді, Колумбії, Камбоджі, Сьєрра-Леоне.

Широко застосовувалася концепція на теренах колишньої Югославії. Варто звернути увагу на те, що жодна з країн на Західних Балканах не прийняла якоїсь формально-визначеної загальноновизнаної концепції. Проте є деякі напрацювання в цьому напрямку. Так, кримінальне переслідування осіб, винних у вчиненні злочинів і порушень норм міжнародного гуманітарного права здійснювалось Міжнародним трибуналом щодо колишньої Югославії (далі – МКТЮ).

За період діяльності МКТЮ були прийняті закони і стратегія розслідування воєнних злочинів. Можна констатувати, що кримінальне переслідування хоча і не було ефективним через те, що, по-перше деякі «гучні справи» тягнулись роками і закінчились, по суті, повним провалом роботи МКТЮ, а по-друге, кількість осіб, які понесли відповідальність є доволі малою, проте сам факт розслідування злочинів і притягнення до відповідальності осіб був позитивним кроком для досягнення справедливості і покарання винних, тому цей елемент концепції можна вважати апробованим і необхідним до впровадження в концепцію перехідного правосуддя будь-якої країни. Також, уваги вартий той факт, що у Косово та Боснії і Герцеговині була впроваджена модель так званих гібридних судів – це були змішані судові колегії за участю іноземних суддів і прокурорів, які були організовані на

територій Косово у 2000 році і розглядали головним чином воєнні злочини, вчинені сербами, а запровадження системи таких судів було обумовлене внесенням поправки до Правил процедури та доказування МТКЮ, яка дозволяла передавати справи на розгляд держави: на території якої був скоєний злочин; в якій обвинувачений був заарештований; держави, яка володіла юрисдикцією прийняти таку справу і бажала її прийняти і розглянути належним чином [1, с. 127, 131].

Конфлікти 90-х викликали вимушену міграцію в регіоні колишньої Югославії і за її межами. Законні претензії близько півмільйона біженців і інших ВПО довгий час так і залишились невирішеними. Проте з часом низкою країн колишньої Югославії (Боснія і Герцеговина, Хорватія, Чорногорія) було прийнято ряд важливих актів, які забезпечили розв'язання проблем ряду категорій осіб, зокрема 7 листопада 2011 р. було прийнято «Спільну декларацію про припинення практики переміщення населення і забезпечення довгострокового вирішення проблем уразливих біженців і ВПО», якою передбачалось забезпечити усіх біженців належним житлом; забезпечити впровадження спрощених процедур, спрямованих на надання усім біженцям та ВПО документів про цивільний стан, задля можливості реалізації такими особами своїх прав; забезпечити безперервний обмін даними на регіональному рівні з метою уникнення дублювання допомоги і забезпечення положення справ таким чином, щоб ніхто не залишився без уваги [2].

Сатисфакція також мала місце на території Боснії, де, зокрема, одним із найбільш болючих питань було з'ясування долі зниклих безвісти та вбитих. Процесом пошуку та ідентифікації таких осіб займалась спеціально створена Комісія з питань зниклих безвісти, яка була створена ще у 1996 р. і мандат якої була допомога розшукувати зниклих безвісти на території колишньої Югославії, здебільшого Боснії [3]. Щодо реституції, то їх застосування було передбачено Додатком VII Дейтонських мирних угод, які передбачали фінансову компенсацію за власність, яка була пошкоджена чи зруйнована, а також необхідність відновити чи повернути об'єкти такої власності. Цими угодами було передбачено й скасування законів, що могли дискримінувати людину за її національність чи релігійною ознакою [4].

Процес встановлення істини на території колишньої Югославії мав свої особливості. Під час діяльності МТКЮ створювались комісії зі встановлення правди, яка притримувалася принципу гласності та була наділена повноваженнями для проведення необхідних слідчих дій та інших заходів з метою встановлення істини. Також громадянськими ініціативами Боснії, Сербії та Хорватії була спроба створення комісії з правди – RECOM, задачею якої було встановити факти про воєнні злочини і інші порушення прав людини на території Югославії у період з 1991 р. по 2001 р., і хоча, коаліція RECOM неодноразово проводила консультації, спільні наради та навіть зібрала велику кількість підписів, її діяльність так і не розпочалася в силу того, що бракувало належного досвіду та розуміння необхідності створення такого органу з боку населення [5, с. 58–59].

Стосовно інституційних реформ, то можна виділити процеси сертифікації поліцейських у Боснії, реформування судової системи та прокуратури шляхом перепризначення посадових осіб, утворення нових інституцій, створення «змішаних» поліцейських груп у Хорватії. Так, сертифікація поліції здійснювалась під егідою ООН, зокрема за участю Спеціальних сил міжнародної поліції який мав повноваження розглядати кожний випадок щодо можливої причетності поліцейських до вчинення злочинів під час конфлікту, а також інших правопорушень, які могли спричинити порушення прав людини. Але наслідки проведення такої реформи показали, що вона себе не виправдала та є не ефективною. Більшість з осіб, які не пройшли сертифікацію так і не були притягнені до відповідальності, водночас серед тих, хто її все ж таки пройшов виявилися такі, що були визнані винними у вчиненні злочинів під час конфлікту. Також у Хорватії була створена багатонаціональна поліція, яка складалася із сербських та хорватських офіцерів, а також представників інших національних груп за підтримки обох держав та ООН [6].

Варто зазначити, що в контексті інституційних реформ на території країн колишньої Югославії важливу роль відіграли такі міжнародні організації як ОБСЄ та ЄС. Зокрема, ОБСЄ зумовила розробку державної Стратегії перехідного правосуддя у Боснії та Герцеговині, яка ґрунтувалась на інституціональних реформах, встановленні правди, допомозі постраждалим та жертвам конфлікту. Активну участь приймало й Управління Верховного комісара з питань біженців ООН, що підтримувало біженців, внутрішньо переміщених осіб, здійснювало моніторинг та взаємодіяло з урядами різних країн.

Доцільно розглянути впровадження окремих механізмів концепції перехідного правосуддя і в інших країнах. Так, практика застосування наводить приклади визначення ступеня вини та відповідальності. Зокрема, у Камбоджі і Мозамбіку відмовилися від міжнародних кримінальних судів та заявили, що якщо вони почнуть судити цих людей, то існує ризик початку нового громадянського конфлікту. Народу цих країн, вдалося просто забути цю сторінку своєї історії [7]. Такі заходи в певній мірі можна порівняти з амністією. Стосовно амністії, то вона може виступати проміжним компонентом між кримінальним переслідуванням та встановленням істини, як то було, наприклад, у Південноафриканській республіці, де Комісія правди і примирення запропонувала застосовувати амністію в обмін на правду. Порядок надання амністії в ПАР був чітко визначеним: її надавали особам, які визнавали свою причетність до скоєння злочину, при цьому довівши, що такі злочини були політично вмотивовані, інакше застосування амністії було неможливим, особливо, коли злочини були засновані на расизмі [8]. Звісно, про застосування такої моделі як «амністія в обмін на правду» в деяких випадках не може бути й мови, тому інститут амністії як елемент концепції перехідного правосуддя має бути чітко регламентованим та

погодженим із суспільством. Проте, хоча досвід ПАР є позитивним, питання застосування амністії є доволі неоднозначним.

Процедура запровадження амністії, зазвичай, ініціюється не тільки з боку комбатантів/«повстанців»/«сепаратистів», а й з боку їхніх сімей, що означає збільшення зацікавлених осіб. Крім того, інститут амністії передбачений Додатковим протоколом до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року [9]. Проте наявність негативного світового досвіду сформувала недоцільність застосування амністії через її неефективність та відсутність єдиного чітко визначеного для всіх порядку її застосування. Таким прикладом можна назвати положення про амністію в Ломейському мирному договорі 1999 р. [10, с. 13]. Також застосування люстрації, як інструменту концепції перехідного правосуддя мала місце в низці країн і це дало свої певні результати.

Не менш значимим є досвід Північної Ірландії. Конфлікт мав тяжкі наслідки: внаслідок протистояння загинуло понад 3500 осіб. Наочною проблемою була розробка ідей примирення та боротьби із сепаратизмом. Для цього був створений Центр врегулювання конфлікту, де здійснювалися дослідницькі та освітні проекти, працював архів. Це, безумовно, стало позитивним кроком для відстеження суспільного настрою, думок, що в принципі, дозволяє не тільки відстежити, а й зменшити сепаратистські настрої на теренах Північної Ірландії [11].

Отже, існують численні і різноманітні підходи застосування концепції перехідного правосуддя в міжнародній практиці. Узагальнення світового досвіду дає можливість сформувати свою «ідеальну» концепцію кожної окремої країни, яка постраждала від збройного конфлікту.

### ***Список використаної літератури:***

1. Антонов А., Евсеев А. Борьба с безнаказанностью в Косово: одна территория – две «параллельные» реальности? *Международное правосудие*. 2020. № 2 (34). С. 126–137.
2. Joint Declaration on Ending Displacement and Ensuring Durable Solutions for Vulnerable Refugees and Internally Displaced Persons, Ministers of Foreign Affairs of Bosnia and Herzegovina, Croatia, Montenegro and Serbia, Belgrade, 7 November 2011. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/66/624> (дата звернення: 30.04.2021).
3. International Commission on Missing Persons. URL: <https://www.icmp.int/about-us/mandate/> (дата звернення: 30.04.2021).
4. Додаток VII до Дейтонських мирних угод. URL: [http://www.ohr.int/?page\\_id=63261](http://www.ohr.int/?page_id=63261) (дата звернення: 30.04.2021).
5. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні: монографія. За заг. ред. А. П. Буценка, М. М. Гнатівського. Київ: «РУМЕС», 2017. 592 с.
6. Перехідне правосуддя на Балканах: досвід реформи сектору безпеки. URL: <https://helsinki.org.ua/blogs/perehidne-pravosuddya-na-balkanah-dosvid-reformy-sektoru-bezpeky/> (дата звернення: 30.04.2021).

7. Закірова С. Перехідне правосуддя: сутність концепції, світова практика та уроки для України. *Громадська думка про правотворення*. 2019. № 19–20. С. 2–16.
8. Комісія правди і примирення була уповноважена надавати амністію щодо політично мотивованих діянь, за умови повного розкриття заявником усіх релевантних фактів (Promotion of National Unity and Reconciliation Act 34 of 1995 – URL: <http://www.justice.gov.za/legislation/acts/1995-034.pdf> (дата звернення: 30.04.2021).
9. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_200#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text) (дата звернення: 30.04.2021).
10. Постконфліктне врегулювання для України (2016). Київ : Центр постконфліктного врегулювання. URL: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/POST-CONFLICT-block-ukr.pdf> (дата звернення: 30.04.2021).
11. Перехідне правосуддя: досвід Північної Ірландії. URL: <https://helsinki.org.ua/blogs/perehidne-pravosuddya-dosvid-pivnichnoji-irlandiji/> (дата звернення: 30.04.2021).

**Ключові слова:** концепція, права та свободи людини, воєнні злочини, перехідне правосуддя, збройний конфлікт, постконфліктний період, амністія.

**Ключевые слова:** концепция, права и свободы человека, военные преступления, переходное правосудие, военный конфликт, постконфликтный период, амнистия.

**Key words:** concept, human rights and freedoms, war crimes, transitional justice, armed conflict, post-conflict period, amnesty.

### **КАНЕНБЕРГ-САНДУЛ ОКСАНА КОСТЯНТИНІВНА**

*Національний університет «Одеська юридична академія»,  
доцент кафедри міжнародного та європейського права,  
кандидат юридичних наук*

### **ФОРМАНЮК ВІКТОРІЯ ВАСИЛІВНА**

*Національний університет «Одеська юридична академія»,  
доцент кафедри міжнародного та європейського права,  
кандидат юридичних наук, доцент*

## **ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ**

У світі оголошена пандемія корона вірусу, поширення якого вносить свої корективи не тільки в життя звичайних громадян, органів влади та й у діяльність міжнародних організацій. Наразі COVID-19 має глобальний характер та не тільки паралізує галузь авіаперевезень, а й інші галузі економіки. ІКАО як спеціалізована універсальна організація у галузі цивільної авіації з початку лютого 2020 року регулярно оновлює аналіз економічних наслідків COVID-19 для повітряного